

Dominika Kieszowska
Uniwersytet Warszawski
Polska
 <https://orcid.org/0000-0003-1865-3176>
d.kieszowska@student.uw.edu.pl

Forum Lingwistyczne
tom 14, nr 1 (2026)
ISSN 2450-2758 (wersja elektroniczna)

DOI: <http://doi.org/10.31261/FL.2026.14.1.03>

Paulina Wiśniewska
Uniwersytet Warszawski
Polska
 <https://orcid.org/0000-0003-4386-1807>
p.wisniewska12@student.uw.edu.pl

złożone: 26.06.2025
zaakceptowane: 9.09.2025
opublikowane: 6.05.2026

Prostota jako cecha ludzka Obrazy kognitywne zakodowane w semantycznej strukturze wyrażeń *prosta kobieta* i *prosty mężczyzna*

Simplicity as a human trait
Cognitive images encoded in the semantic structure
of the expressions *simple woman* and *simple man*

Abstract: This article examines the conceptualisation of simplicity as a human trait. Preliminary corpus research has revealed gender-based differences in how this trait is perceived. The study aims to reconstruct the cognitive images of a SIMPLE WOMAN and a SIMPLE MAN in the Polish language. It is grounded in the ethnolinguistic framework of the Lublin school (J. Bartmiński), which reconstructs the linguistic worldview using systemic, survey, and textual data. The analysis draws on the lexemes *prostota*, *kobieta* and *mężczyzna*, experimental survey data, and material from two national corpora. Results show that both figures are linked with rurality, low levels of education, pragmatism, and superficial tackiness. The key difference lies in moral evaluation: the simple man is associated with virtues (honesty, sincerity), while the simple woman is depicted mainly through service roles and religiosity.

Key words: cognitive semantics, simple woman, simple man, the linguistic worldview

Abstrakt: W artykule poddano analizie konceptualizację prostoty jako cechy ludzkiej. Wstępne badania korpusowe ujawniły różnice uwarunkowane płcią w postrzeganiu tej cechy. Celem pracy jest rekonstrukcja obrazów kognitywnych PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYZNY w języku polskim. Badanie osadzone jest w etnolingwistycznych ramach lubelskiej szkoły Jerzego Bartmińskiego, która rekonstruuje językowy obraz świata na podstawie danych systemowych, ankietowych i tekstowych. Analiza obejmuje leksemy *prostota*, *kobieta* i *mężczyzna*, dane z badań ankietowych oraz materiał pochodzący z dwóch narodowych korpusów językowych. Wyniki wskazują, że obie figury związane są z wiejskością, niskim poziomem wykształcenia, pragmatyzmem oraz powierzchowną tandetą. Kluczowa różnica dotyczy oceny moralnej: prosty mężczyzna kojarzony jest z cnotami (uczciwością, szczerością), natomiast prosta kobieta przedstawiana jest głównie poprzez role służebne oraz religijność.

Słowa kluczowe: semantyka kognitywna, prosta kobieta, prosty mężczyzna, językowy obraz świata

Wprowadzenie

Można by sądzić, że prostota jako cecha ludzka przywołuje te same skojarzenia niezależnie od płci osoby, która tę cechę posiada. Już wstępne badania korpusowe pozwalają jednak zauważyć, że prostotę konceptualizuje się odmiennie w odniesieniu do kobiet i mężczyzn. W podkorpusie zrównoważonym Narodowego Korpusu Języka Polskiego [NKJP] (b.d.) znajduje się tylko jeden cytat zawierający wyrażenie *prosty mężczyzna*, podczas gdy wyrażenie *prosta kobieta* pojawia się w aż 80 cytatach. Taka asymetria dotycząca liczby wystąpień każdego z tych połączeń była dla nas asumptem do przeprowadzenia badań nad konceptualizacją PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYZNY¹. Celem analiz było sprawdzenie, z jakimi innymi cechami wiąże się przypisywanie prostoty kobietom i mężczyznom, a tym samym zrekonstruowanie wyobrażeń składających się na te obiekty mentalne.

W badaniu odwołujemy się do antropologiczno-kognitywnego paradygmatu językoznawstwa, a dokładniej – korzystamy z metod i narzędzi opisu lingwistycznego wypracowanych w środowisku etnolingwistyki lubelskiej (Bartmiński, 2002). Najszczegółowiej opisała je Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (2020) w monografii *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*. Za centralną kategorię uznaje się w tym podejściu pojęcie językowego obrazu świata (JOS), które – według Jerzego Bartmińskiego (2009) – oznacza „zawartą w języku, różnie zwerbalizowaną interpretację rzeczywistości, dającą się ująć w postaci zespołu sądów o świecie” (s. 12). Podstawową jednostkę JOS-u stanowi koncept kulturowy. Najpełniejszy opis danego konceptu realizuje się w definicji kognitywnej. Sądy składające się na konkretny koncept są w niej uporządkowane według odpowiednich kategorii nazywanych fasetami. Dobór i układ faset mogą się różnić w zależności od typów haseł, natomiast muszą odwzorowywać to, jak badany obiekt jawi się w świadomości językowej danej wspólnoty.

Koncepty zwykle rekonstruuje się na podstawie trzech typów danych: danych systemowych (w tym danych słownikowych), danych ankietowych oraz danych tekstowych (Bartmiński, 2014; Chlebda, 2016). Analizując koncepty PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYZNY, przyjmujemy panchroniczny model oglądu języka (Łozowski, 2011, 2018). Ta perspektywa otwiera przed nami możliwość skorzystania z danych etymologicznych, które pozwalają głębiej zrozumieć niektóre współczesne sądy składające się na badane obiekty mentalne (Bartmiński, 2013; Jakubowicz, 2015).

W niniejszym artykule prezentujemy wyniki przeprowadzonej przez nas analizy, której efektem są językowe portrety PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYZNY. W pierwszej części tekstu odwołujemy się do danych systemowych dotyczących PROSTOTY, KOBIETY i MĘŻCZYZNY, ze szczególnym naciskiem na etymologię i kolokacje. W kolejnym przedstawiamy wyniki sondażu przeprowadzonego z użyciem testów kognitywnych i asocjacyjnych, w których pytałyśmy o PROSTĄ KOBIETĘ i PROSTEGO MĘŻCZYZNĘ. W trzeciej części opisujemy wyniki analizy danych tekstowych, których źródłem są dwa korpusy narodowe. Na zakończenie podsumowujemy wszystkie dane i zestawiamy z sobą oba badane koncepty.

¹ Koncepty PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYZNY wchodzą w skład nadrzędnego konceptu PROSTEGO CZŁOWIEKA, nie jest on jednak przedmiotem naszej analizy.

Dane systemowe traktujemy jako bazę, do której odwoływałyśmy się podczas interpretowania (nieraz trudnych do zaklasyfikowania) danych pochodzących z innych źródeł – z wypowiedzi respondentów i z korpusów. Analiza danych systemowych stanowi w badaniach etnolingwistycznych punkt wyjścia, gdyż ten typ danych prezentuje najbardziej ustabilizowane spojrzenie na świat odbijające się w języku².

Dane systemowe

W pierwszej kolejności przyjrzymy się danym systemowym. Zbadałyśmy trzy hasła: *kobieta*, *mężczyzna* i *prostota*. Nie rozpatrywałyśmy połączeń *prosta kobieta* i *prosty mężczyzna*, gdyż są to nieustabilizowane związki wyrazowe i nie są notowane przez słowniki. W tej części odwołujemy się szczególnie do etymologii oraz współczesnych danych zaczerpniętych z *Wielkiego słownika języka polskiego PAN* [WSJP] (Żmigrodzki, red., b.d.).

Kobieta

Wyraz *kobieta* funkcjonuje w polszczyźnie dopiero od XVI w. (Łaziński, 2006, s. 223), a jego etymologia nie jest jasna. Pierwotne zabarwienie tego słowa było pejoratywne (Bańkowski, 2000 [ESJP]; Długosz-Kurczabowa, 2008 [WSEHJP]; Mayenowa, 1966–1994 [SPXVI]), o czym świadczą może fakt, iż łączono je tylko z przymiotnikami typu „wsztecna, plugawa, nikczemna i w pewnych tylko tekstach, głównie sowizdrzalsko-prześmiwczych” (WSEHJP). Według Aleksandra Brücknera (1927 [SEJPBr]) słowo *kobieta* wywodzi się od *chlewa*, z teorią tą jednak nie zgadza się Łaziński. Badacz cytuje *Sejm niewieści* Marcina Bielskiego: „Chocia oni nas zowią białęgłowy, prządki/ Ku większemu zelzeniu kobietami zową/ Każdy dzieńby chciał pojąć żonę sobie nową” (cyt. za: Łaziński, 2016). Zelzenie to, według Łazińskiego (2016), polega na tym, że nazywając szlachciankę *kobietą*, obniża się jej status społeczny. Kobieta to osoba z ludu – nie z wyżyn społecznych. Pasuje do tego etymologia proponowana przez Franciszka Sławskiego (1965), który *kobietę* wywodził od *wróżenia* (psł. **kobь* ‘wróżba z lotu ptaków’ i **uĕta* ‘wróżka’), a to – jak pisze Łaziński – „domena ludu”. W XIX w. po pejoratywnym znaczeniu nie ma już śladu, bo sama Telimena z *Pana Tadeusza* mówi o sobie per *kobieta*.

We współczesnej polszczyźnie wyraz *kobieta* funkcjonuje w dwóch znaczeniach – ‘dorosły człowiek płci żeńskiej’ i ‘żona lub kochanka’ (WSJP). Podobnie w przypadku *mężczyzny* – znaczenia to ‘osoba dorosła płci męskiej’ i ‘sympatia lub kochanek’. Warto odnotować, że choć obu słów można używać w odniesieniu do relacji, to jednak tylko *kobieta* przedstawiona jest przez pryzmat małżeństwa (*żona*), *mężczyzna* widziany jest raczej w związku nieformalnym (*sympatia*).

Różnice odnaleźć można też w etykietach, którymi opatrzone są cytowane treści. Wspomniane etykiety to leksykograficzne rozwiązanie zastosowane w WSJP. W skrócie możemy

² Niebrzegowska-Bartmińska (2013) podkreśla, że analiza danych systemowych powinna być zawsze punktem wyjścia w postępowaniu badawczym, a ten typ danych nazywa „twardymi” danymi (s. 277).

stwierdzić, że charakteryzują one treść definicji, do której można przejść po kliknięciu, dodatkowo trafnie wskazują na istotę opisywanego znaczenia. W odniesieniu do *kobiety* to odpowiednio „płeć” i „czyjaś”, w odniesieniu do *mężczyzny* – „dojrzały” i „partner”. Etykieta „czyjaś” ukazuje *kobietę* w stosunku podwładności do potencjalnego partnera, wręcz jako jego własność. *Mężczyźni* przypisano zaś leksem kojarzący się z równością czy partnerstwem. Należy zwrócić uwagę także na to, że w przypadku pierwszych znaczeń – mimo że są one do siebie bardzo zbliżone – etykiety również są zgoła inne. Tym razem znaczenie leksemu *kobieta* opisane jest neutralnie, wręcz medycznie – „płeć”, znaczenie *mężczyzny* zaś wartościująco. Dojrzałość można łączyć przede wszystkim z wiekiem, a co za tym idzie – doświadczeniem, pewnego rodzaju ukształtowaniem. Najpewniej chodzi tu po prostu o osiągnięcie dojrzałości płciowej, lecz trudno uciec od pozytywnych skojarzeń wiązanych z mądrością życiową³.

Kolokacje z WSJP dotyczące kobiety można podzielić według kilku faset (tabela 1).

Tabela 1

KOBIETA w świetle danych z Wielkiego słownika języka polskiego PAN

Fasety	Przykłady
Cechy fizyczne	włosy <i>czarnowłosa, jasnowłosa</i> figura <i>gruba, otyła, szczupła</i> uroda <i>najpiękniejsza, piękna, śliczna, urocza, brzydka</i> ciało <i>brzuch, ciało, piersi, twarz, włosy, uśmiech, wygląd</i> ubiór <i>w kapeluszu, jakiejś sukience, elegancka</i>
Cechy psychiczne	osobowość <i>przywoita, wrażliwa</i> emocjonalność <i>krzyk, płacz</i>
Wiek	<i>czterdziestoletnia, dwudziestoletnia, pięćdziesięcioletnia, trzydziestoletnia, dojrzała, młoda, młodsza, stara, starsza</i>
Praca	<i>pracująca, zatrudnić/zatrudniać kobiety</i>
Seksualność	<i>lekkich obyczajów, zgwałcić</i>
Macierzyństwo	<i>z dzieckiem, w ciąży, wychowuje dzieci</i>
Relacyjność	<i>samotna, wolna, zamężna, kobieta i mężczyzna, kocha kogoś, rozumie coś, jego, moja kobieta, kobieta jego życia, mieć kobietę, zmieniać kobiety, wrócić do kobiety</i>
Przemoc	<i>po przejściach, potrącić, uderzyć, zaatakować, napaść na, zgwałcić</i>
Feminizm	<i>prawa, równouprawnienie kobiet</i>

Adnotacja. Źródło: Żmigrodzki, red., b.d.

³ Aby zobrazować opisane przez nas wnioski, przytoczymy znaczenia leksemów *kobieta* i *mężczyzna* z WSJP wraz etykietami tych znaczeń, dobranymi przez autorów słownika: „Kobieta: 1. **płeć** ‘dorosły człowiek płci żeńskiej’ 2. **czyjaś** ‘pot. żona lub kochanka’”; „Mężczyzna: 1. **dojrzały** ‘osoba dorosła płci męskiej’ 2. **partner** ‘pot. sympatia lub kochanek’”.

Zacytowane kolokacje szczegółowo odnoszą się do fizyczności oraz wieku kobiety. Przedstawiają kobietę również jako istotę seksualną, która z jednej strony może na tej seksualności zarabiać, z drugiej – z jej powodu może zostać zaatakowana. Z seksualnością powiązane jest także macierzyństwo, które czyni z kobiety osobę zanurzoną w relacjach: kobieta kocha, rozumie, wychowuje, jest z mężczyzną. Kobieta jawi się ponadto jako osoba bierna, która może być obiektem zatrudnienia, uczucia, ale i przemocy.

Mężczyzna

Wyraz *mężczyzna* – choć dotyczy przedstawiciela rodzaju męskiego – odmienia się zgodnie z żeńskim schematem deklinacji, gdyż do XVII w. był rzeczownikiem zbiorowym, określającym grupę osobników płci męskiej (WSEHJP). Według Marii Renaty Mayenowej (SPXVI) słowo *mężczyzna* stawiano na równi z wyrazami takimi jak: *białogłowa*, *niewiasta*, *dziew(ecz)ka*, *żeńskie plemię*. Na tej podstawie można by wnioskować, że desygnat słowa *mężczyzna* miał wyższy status społeczny niż desygnat słowa *kobieta*.

We współczesnej polszczyźnie *mężczyzna* już na pierwszy rzut oka jawi się jako osoba bardziej sprawcza niż kobieta. Kolokacje z WSJP dotyczące mężczyzny można podzielić według kilku faset:

Tabela 2

MĘŻCZYŻNA w świetle danych słownikowych z Wielkiego słownika języka polskiego PAN

	Fasety	Przykłady
Cechy fizyczne	włosy i zarost	<i>łysawy, brodaty, wąsaty, zarośnięty, ogolony, nieogolony, z brodą, z wąsami</i>
	postura	<i>barczysty, postawny, rostry, tęgi, szczupły, wielki, niski, wysoki</i>
	siła	<i>silny</i>
	atrakcyjność	<i>przystojny</i>
	ubiór	<i>w kamizelce, w kapeluszu, w mundurze, w okularach</i>
Cechy psychiczne	może być wzorem	<i>ideał, wzór mężczyzny</i>
Wiek		<i>czterdziestoletni, pięćdziesięcioletni, dojrzały, młodszy, młody, starszy, około czterdziestki, około pięćdziesiątki, po czterdziestce, po pięćdziesiątce</i>
Zachowanie	skłonność do używek	<i>pijany, z fajką, z papierosem, palący, pijący</i>
	zainteresowania	<i>moda, pismo, sport dla mężczyzn</i>
	zajęcia	<i>prowadzący samochód</i>
Relacyjność	relacje romantyczne	<i>kobieta i mężczyzna; rozumieć, uwielbiać, zaczepiać mężczyzn; pierwszy, mój mężczyzna; mężczyzna czyjegoś życia, zmieniać mężczyzn</i>
	relacje przyjacielskie	<i>grupka/towarzystwo mężczyzn, przyjaźnić się, pracować z mężczyznami</i>

Kolokacje dotyczące mężczyzny również opisują jego wygląd, znacznie więcej uwagi niż w przypadku kobiety poświęca się jednak włosom mężczyzny, w tym jego zarostowi. Pojawiają się również informacje o wieku. Mężczyzna ma problem z uzależnieniami, prowadzi samochód i interesuje się rozrywką kierowaną do mężczyzn. W życiu mężczyzny jest przestrzeń na relacje przyjacielskie, natomiast w sferze romantycznej to on jest obiektem „czynności”. Kobieta rozumie, a mężczyznę można rozumieć; kobieta kocha, a mężczyznę można uwielbiać, kobietę – atakować, mężczyznę – zaczepiać.

Prostota

Słowo *prosty* pojawiło się w polszczyźnie w XIV w. i jest słowem rodzimym, prasłowiańskim. Etymolodzy najczęściej wskazują, że ukształtowało się na zasadzie złożenia z praindoeuropejskich cząstek: **pro-* ‘do przodu, naprzód, na przedzie, z przodu’ i **sto-*, które było derywatem od **sta-* ‘stać’ (zob. Boryś, 2005 [SEJPBor]; Mańczak, 2017 [PSE]). Prawdopodobnie etymologiczne znaczenie brzmiałoby zatem ‘stojący prosto, wyprostowany, niezgięty’. Bańkowski stawia hipotezę o wieloznaczności tego słowa – według tego badacza od początku funkcjonowało ono jako polski odpowiednik łacińskiego *simplex* ‘niezłożony, zwyczajny’ i również łacińskiego *rectus, directus, erectus* ‘niekrzywy, niezgięty, niepochyły’ (ESJP). Drugie z przywołanych znaczeń należy wiązać ze słowem *prawy*, które w początkach swojego rozwoju semantycznego znaczyło właśnie ‘niekrzywy, prosty’ (czyli ‘podążający naprzód, prosto do celu’), następnie ‘właściwy, odpowiedni’ i ‘uczciwy, sprawiedliwy’ (Malmor, 2009; PSE; SEJPBor). Krystyna Długosz-Kurczabowa wskazuje, że w okresie staropolskim żywo odczuwane było podobieństwo semantyczne słów *prosty* i *prawy* (Długosz-Kurczabowa, 2005 [SEJPDług]). Badaczka, by zobrazować to zjawisko, przywołuje wypowiedź Sebastiana Fabiana Klonowica: „Prostą rzecz Polacy starzy prawą zwali, I prawo od prostości rzeczzone być znali, Prawo jako modła i sznur jest sprawiedliwości, Statecznie wyciągniony bez wszelkiej krzywości” (SEJPDług, s. 412). Dziś ta bliskość semantyczna jest raczej nieoczywista, ale w niektórych współczesnych znaczeniach słów *prosty* czy *prostota* można ją zaobserwować, np. *iść prostą drogą* ‘postępować uczciwie’ (Doroszewski, 1958–1969 [SJPDor]).

W *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* Stanisława Dubisza (2003) drugie i trzecie znaczenie słowa *prosty* dotyczy człowieka: ‘o człowieku: charakteryzujący się niezbyt wysokim poziomem intelektualnym, słabym poziomem wykształcenia, kultury, obycia towarzyskiego; prymitywny’, ‘o człowieku: niewyróżniający się spośród innych ludzi; zwykły, przeciętny; także: stojący nisko w jakiejś hierarchii’. Natomiast w haśle *prostota* przeczytamy, że jest to ‘ogół cech charakterystycznych dla kogoś skromnego, szczerego, unikającego sztuczności, przesady; naturalność, bezpośredniość’. Obrazy człowieka wyłaniające się z tych definicji są zgoła różne. *Prosty* człowiek to taki, któremu wiele brakuje (wykształcenia, intelektu, obycia, dokonań lub niezwykłości), by mógł wyróżnić się spośród innych. Natomiast człowieka charakteryzującego się *prostotą* wiążemy nie z jego brakami, lecz z zaletami takimi jak: skromność, szczerłość, naturalność. W znaczeniu słowa *prostota* zachowało się więc dawne powiązanie słów *prosty* i *prawy*, którego raczej nie widać dziś już w znaczeniu słowa *prosty*.

Dane ankietowe

Metodologia

W ramach badania przeprowadziłyśmy dwie ankiety – jedną dotyczącą PROSTEJ KOBIETY, drugą – PROSTEGO MĘŻCZYZNY. Aby uniknąć tendencyjności w odpowiadaniu, każdą z tych ankiet wypełniła inna grupa respondentów (choć grupy te były podobne pod względem płci, wieku oraz wielkości miejscowości zamieszkania⁴). Każda z grup liczyła 50 osób. Założyłyśmy, że gdybyśmy w jednej ankiecie pytały zarówno o kobietę, jak i o mężczyznę, ankietowani przywoływaliby ogólnie obraz PROSTEGO CZŁOWIEKA. Zależało nam natomiast na zaobserwowaniu różnic wynikających z płci. Ankietę przeprowadziłyśmy w formie online za pomocą formularzy Google. Na potrzeby artykułu przeanalizowałyśmy odpowiedzi na dwa pytania – pierwsze o cechy, drugie o przedmioty:

1. Jaka jest prosta kobieta? / Jaki jest prosty mężczyzna? Proszę podać trzy cechy.
2. Jakie przedmioty kojarzą Ci się z prostą kobietą / prostym mężczyzną?

W ankiecie dotyczącej kobiety wymieniono łącznie 157 cech i 151 przedmiotów, a w ankiecie dotyczącej mężczyzny – 147 cech i 144 przedmioty. Ankietowani, mimo wyraźnej sformułowanej wskazówki, podawali czasem więcej lub mniej odpowiedzi.

Analiza danych ankietowych polegała na połączeniu w grupy tematyczne pasujących do siebie odpowiedzi i ukształtowaniu sądów, które odzwierciedlałyby podawane przez respondentów skojarzenia. Aby zobrazować ustabilizowanie danego skojarzenia, przy konkretnych odpowiedziach lub konkretnej grupie odpowiedzi wskazujemy procentowy udział danych cech i/lub przedmiotów we wszystkich wymienionych skojarzeniach. Sądy o PROSTEJ KOBIECIE i o PROSTYM MĘŻCZYŹNIE prezentujemy najpierw zbiorczo w tabeli z podsumowaniem liczbowym, potem opisujemy zaobserwowane skojarzenia na podstawie analizowanych przez nas odpowiedzi.

PROSTA KOBIETA w świetle danych ankietowych

Najistotniejsze pod względem liczebności odpowiedzi sądy dotyczące kobiety, które wyodrębniłyśmy na podstawie analizy wypowiedzi respondentów, przedstawiliśmy w tabeli. Na przykład sąd *Prosta kobieta zajmuje się domem* ukształtowałyśmy na podstawie m.in. takich odpowiedzi: *fartuch, miotła, wypieki, ścierka kuchenna, garnek czy dom*.

⁴ Grupy ankietowane w większości składają się z osób w wieku od 18 do 35 r.ż. mieszkających w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców.

Tabela 3*PROSTA KOBIETA w świetle danych ankietowych – ujęcie procentowe*

Lp.	Sąd	Cechy [%]	Przedmioty [%]
1.	Prosta kobieta zajmuje się domem.	–	29,80
2.	Prosta kobieta wygląda skromnie.	1,91	25,83
3.	Prosta kobieta jest nastawiona na relacje międzyludzkie.	10,19	2,65
4.	Prosta kobieta nie ma szczególnych zainteresowań.	5,10	6,62
5.	Prosta kobieta jest szczerą.	10,83	–
6.	Prosta kobieta jest ograniczona intelektualnie.	9,55	–
7.	Prosta kobieta jest przeciętna.	8,92	–
8.	Prosta kobieta twardo stąpa po ziemi i ma silną osobowość.	8,92	–
9.	Prosta kobieta jest niewykształcona.	7,01	–

Pracowita gospodyni. PROSTA KOBIETA zajmuje się domem – o tym świadczy prawie 30% wszystkich wymienianych przez respondentów przedmiotów. Wśród nich największą popularnością cieszył się fartuch, który wskazało aż 17% ankietowanych. Da się zauważyć, że miejscem PROSTEJ KOBIETY jest kuchnia – kobietę otaczają przybory, meble kuchenne i produkty spożywcze. Jej ważną umiejętnością jest pieczenie, o czym świadczą wspomniane przez respondentów wypieki oraz wałek do ciasta. PROSTA KOBIETA kojarzy się też z porządkiem, a więc i z przyborami do sprzątanía. Potrafi również szyć. Ankietowani łączą PROSTĄ KOBIETĘ z ogniem, kominkiem i drewnem. Być może chodzi tu o wizję dokładania drewna do kuchennego pieca, ale trudno uciec od przenośnego odczytania tego obrazu – kuchenny piec w wiejskiej chacie rozkłada ciepło na wszystkie izby, a więc kobieta jako strażniczka ognia dba, by płomień domowego ogniska nigdy nie wygasł.

Skromna czy tandetna? Na podstawie odpowiedzi respondentów można zrekonstruować dwie – sprzeczne z sobą – wizje wyglądu PROSTEJ KOBIETY. Z jednej strony część odpowiedzi wskazuje na to, że PROSTA KOBIETA jest skromna. Nosi suknie lub sukienki⁵, długie spódnice, czepiec, chodaki, trzewiki, pantofle czy ciepłe bambosze. Kojarzona jest przede wszystkim z chustą, o czym świadczą odpowiedzi jednej trzeciej ankietowanych. Z drugiej strony zaś część respondentów widzi PROSTĄ KOBIETĘ jako tę, która wygląda tandetnie. Jej atrybuty to m.in. sztuczne paznokcie, legginsy, błyskotki, złoto, wysokie kozaki na obcasie.

⁵ Ankietowani, którzy w swoich odpowiedziach podawali tę część garderoby, wymieniali ją w jednym szeregu z nakryciami głowy typu chusta lub czepiec, stąd też przyjęliśmy tutaj wyobrażenie długiej, prostej sukni, a nie eleganckiej sukni wizytowej czy balowej. Wyjątkiem była odpowiedź: „suknia w kwiaty, torebka, pantofle”, która raczej budzi skojarzenie z atrakcyjną, modną stylizacją, choć nadal taka suknia może wpisywać się w skromny wizerunek (np. nie mieć dekoltu i być odpowiedniej długości).

Zanurzona w relacjach. PROSTA KOBIETA jest osobą predysponowaną do bycia w relacjach. Ankietowani określają ją jako opiekuńczą, ciepłą, przyjazną, empatyczną, bezkonfliktową i nieskorą do intrygi. PROSTA KOBIETA wpisana jest w schemat rodzinny, w szczególności w rolę matki, co pokazują takie odpowiedzi jak: „matka”, „dzieci”, „wózek dziecięcy”. Konsekwencją uwikłania w relacje jest służenie innym. PROSTA KOBIETA wyżej stawia bliskich niż siebie, realizuje ich potrzeby egzystencjalne – darzy uczuciem, karmi, ale też jest kochanką⁶.

Taka jak inni. Z przeciętnością PROSTEJ KOBIETY wiąże się co dziesiąta udzielona przez respondentów odpowiedź. Składają się na to takie określenia jak: „niewyróżniająca się”, „nieskomplikowana” i „cicha”, a także „normalna”, „przewidywalna” czy „myśląca w lekko oklepany sposób” i „wpadająca w schematy społeczne”. Takim schematem mogą być zainteresowania, a raczej ich brak. PROSTA KOBIETA postrzegana jest jako obojętna, taka, która nie interesuje się otaczającym ją światem, lub amatorka prostej, łatwo dostępnej rozrywki⁷.

Szczera i twardo stąpająca po ziemi. Respondenci określają PROSTĄ KOBIETĘ jako szczerą, autentyczną, prostolinijną, prostoduszną czy wiarygodną. W komunikacji PROSTA KOBIETA jest bezpośrednia. W klarowny sposób umie komunikować swoje potrzeby, co może wiązać się z jej typem osobowości. Według ankietowanych PROSTA KOBIETA twardo stąpa po ziemi i ma silną osobowość. Przede wszystkim jest przyjemna, a co za tym idzie – konkretna, zaradna, praktyczna, ale też silna, harda i twarda.

Ograniczona. PROSTA KOBIETA jest ograniczona intelektualnie. Składa się na to m.in. niski poziom inteligencji, niewielkie ambicje, naiwność i łatwowierność. PROSTĄ KOBIETĘ cechuje także brak pogłębionej refleksji nad życiem i pewnego rodzaju zamknięcie na świat⁸. Konsekwencją lub przyczyną tych ograniczeń jest słabe wykształcenie. Ponad 7% ankietowanych wskazywało, że PROSTA KOBIETA ma braki w wykształceniu. Jeden z respondentów zaznaczył, że chodzi o lukę w wykształceniu formalnym. Można powiązać to z kilkoma innymi odpowiedziami, koncentrującymi się na wiedzy PROSTEJ KOBIETY. Mowa tu głównie o wiedzy życiowej, będącej efektem doświadczenia.

PROSTY MĘŻCZYŹNA w świetle danych ankietowych

Podobnie jak w przypadku analizy odpowiedzi dotyczących kobiety także sądy o PROSTYM MĘŻCZYŹNIE zebrałyśmy w formie tabeli. Sądy sformułowałyśmy na podstawie najczęściej pojawiających się odpowiedzi respondentów.

⁶ Warto przywołać tu odpowiedź jednego z respondentów, która dobrze obrazuje tę część wizerunku PROSTEJ KOBIETY: „kocha, opróżnia jądra [!], napełnia brzuch”.

⁷ Mowa tu o telewizorze, telefonie, a także prasie plotkarskiej czy... bilecie na koncert Dawida Podsiadły.

⁸ Pojawiły się takie odpowiedzi jak „o wąskich horyzontach” i „bez perspektyw”.

Tabela 4*PROSTY MĘŻCZYŻNA w świetle danych ankietowych – ujęcie procentowe*

Lp.	Sąd	Cechy [%]	Przedmioty [%]
1.	Prosty mężczyzna jest prawy.	32,66	–
2.	Prosty mężczyzna to udawany elegant.	2,04	25,69
3.	W życiu prostego mężczyzny ważna jest praca. Często pracuje fizycznie.	17,36	3,40
4.	Prosty mężczyzna to szary człowiek, bez szczególnych pasji i zainteresowań.	8,16	11,81
5.	Prosty mężczyzna jest skłonny do uzależnień.	17,36	1,36
6.	Prosty mężczyzna twardo stąpa po ziemi i ma silną osobowość.	13,61	–
7.	Prosty mężczyzna jest bezpośredni w komunikacji.	10,20	–
8.	Prosty mężczyzna wygląda jak rolnik (farmer).	7,64	1,36
9.	Prosty mężczyzna ma niskie wykształcenie.	8,16	–
10.	Dla prostego mężczyzny ważny jest samochód.	–	7,64

Prawość prostego mężczyzny. Największy procent cech (aż 32,66%), na które wskazywali ankietowani pytani o PROSTEGO MĘŻCZYŻNĘ, wiąże się z prawością. Według respondentów to człowiek przede wszystkim szczerzy, skromny, naturalny/autentyczny oraz prostolinijny. PROSTY MĘŻCZYŻNA jest wierny wyznawanym wartościom, troszczy się o rodzinę i szanuje kobiety. Dodatkowo ankietowani określili PROSTEGO MĘŻCZYŻNĘ jako osobę uczciwą, prawdziwą, sprawiedliwą, pracowitą, dobroduszną, schludną, pomocną, miłą, wdzięczną i życzliwą.

Nastawienie do świata i innych ludzi. PROSTY MĘŻCZYŻNA twardo stąpa po ziemi i ma silną osobowość. Najczęściej ankietowani wskazywali takie jego cechy jak zaradność, zdecydowanie i siła. Według respondentów PROSTY MĘŻCZYŻNA to osoba spokojna, mało uczuciowa, mająca swoje zdanie, stanowcza, uparta i bezkompromisowa, a także przyziemna i życiowa. W kontakcie z innymi ludźmi PROSTY MĘŻCZYŻNA z jednej strony jest bezpośredni w komunikacji; pojawiły się takie odpowiedzi jak: „bezpośredni”, „rzeczowy”, „konkretny”, „jasno wyrażający się” czy „łatwy w kontakcie”. Z drugiej strony niektórzy ocenili PROSTEGO MĘŻCZYŻNĘ jako małowównego. W sprawach światopoglądowych ankietowani wskazali tylko na jego konserwatyzm. PROSTY MĘŻCZYŻNA w świetle danych ankietowych jawi się także jako osoba, której wystarczy to, co ma – nie robi on nic ponad to, co musi, akceptuje rzeczywistość, nie ma większych ambicji ani oczekiwań. Dodatkowo niemalże co piąty ankietowany łączy prostego mężczyznę ze skłonnościami do uzależnień; najczęściej wymienianymi przez respondentów atrybutami tego były papierosy lub piwo.

Udawana elegancja lub wygląd farmera. Jak według ankietowanych wygląda PROSTY MĘŻCZYŻNA? Na podstawie odpowiedzi nie dało się zrekonstruować jednego, spójnego wizerunku, dlatego cechy i przedmioty związane z wyglądem podzieliłyśmy na dwie grupy.

Licniejsza pod względem frekwencji grupa odpowiedzi wiąże się z udawaną, powierzchowną elegancją i dbaniem o siebie w sposób pretensjonalny czy pozerski. PROSTY MĘŻCZYŻNA jest zadbany i dobrze zbudowany, interesuje się bardziej wyglądem niż wnętrzem. Wiele odpowiedzi dotyczyło kosmetyków – mężczyzna taki używa „żelu lub płynu pod prysznic 3w1” i różnorodnych preparatów zapachowych⁹. Często ma takie atrybuty jak portfel czy widoczna złota biżuteria; wśród odpowiedzi znalazły się też: zegarek, czapka, sportowe buty albo pantofle, słuchawki i pasek¹⁰. Nosi z sobą także grzebień, a nawet lusterko. Druga grupa odpowiedzi związanych z wyglądem przywołuje obraz rolnika (lub farmera – takie określenie pojawia się w odpowiedzi „farmerskie spodnie”) – czyli mężczyzny z prowincji zajmującego się pracą fizyczną. Według ankietowanych jest to osoba niezwracająca uwagi na wygląd czy styl ubioru oraz mająca takie atrybuty, jak kłos w zębach, słomiany kapelusz, gumki, brzytwa, brudny but i flanelowa koszula.

Niskie wykształcenie i ograniczenie intelektualne. PROSTEGO MĘŻCZYŻNĘ ankietowani kojarzą z brakiem wykształcenia oraz z pewnego rodzaju ograniczeniem umysłowym. Według respondentów mężczyzna ten jest albo w ogóle niewykształcony, albo nie ma wyższego bądź średniego wykształcenia. PROSTY MĘŻCZYŻNA używa uboższego, prostego czy okrojonego słownictwa. Dodatkowo ankietowani wskazali, że mężczyzna ten jest głupi, naiwny, niezbyt inteligentny.

Praca i zainteresowania prostego mężczyzny. W życiu PROSTEGO MĘŻCZYŻNY ważna jest praca, szczególnie fizyczna, o czym wspomniał niemal co piąty respondent. PROSTY MĘŻCZYŻNA jest skupiony na monotonnej pracy; może być to praca na roli – jako atrybuty takiego zajęcia ankietowani wskazywali np. pole, widły, łopatkę, motykę, siekiere, cep czy szpadel, albo praca w warsztacie lub garażu – tu wymieniono np. narzędzia, młotek, gwóźdź czy śrubokręt. PROSTEGO MĘŻCZYŻNĘ znaczna część ankietowanych kojarzyła z samochodem¹¹, być może potrzebnym do pracy (jak samochód ciężarowy) lub wyrażającym zainteresowanie motoryzacją. Trudno natomiast wskazać zainteresowania PROSTEGO MĘŻCZYŻNY poza motoryzacją. Na podstawie innej grupy odpowiedzi kształtuje się obraz osoby nudnej i bez szczególnych pasji. Spora część atrybutów wymienianych przez respondentów dotyczyła telewizora, czyli symbolu płytkiej rozrywki, oraz smartfonu – czyli urządzenia, które dziś ma przy sobie prawie każdy. Wiąże się to z faktem, że według ankietowanych PROSTY MĘŻCZYŻNA to szary człowiek. Zauważyli oni, że jest to osoba nieskomplikowana, przeciętna, "tendencyjna", niewyróżniająca się czy po prostu normalna.

⁹ Warto przywołać chociażby wodę kolońską czy konkretną markę premium podaną w ankiecie – „Dior Sauvage”.

¹⁰ Dobrze oddające opisywany wizerunek wydają się też odpowiedzi: „złoty łańcuch”, „kieta”. Według *Miejskiego słownika slangu i mowy potocznej* (b.d.) *kieta* to „łańcuszek”, natomiast w wyszukiwarce Google Grafika *kieta* jest obrazowana jako gruby, rzucający się w oczy łańcuch noszony na szyi – najczęściej złoty lub srebrny.

¹¹ Jeden z respondentów podał nawet konkretną markę – to VW Passat B5 1.9TDI.

Dane tekstowe

Metodologia

Podstawą analizy danych tekstowych były dwa zrównoważone korpusy współczesnej polszczyzny. Pierwszy z nich to Narodowy Korpus Języka Polskiego (NKJP), który gromadzi teksty do 2010 r.; danych do analizy w NKJP szukałyśmy za pomocą wyszukiwarki PELCRA. Drugim jest natomiast Korpus Współczesnego Języka Polskiego [KWJP] (Marciniak i in., 2023), stanowiący niejako kontynuację NKJP. KWJP obejmuje teksty drugiej dekady XXI w.

W toku analizy danych tekstowych postanowiłyśmy rozszerzyć zbiór leksemów egzemplifikujących badane przez nas obiekty mentalne. Powodem takiej decyzji był fakt, że połączenie *prosty mężczyzna* jest prawie nierejestrowane w wykorzystywanych przez nas korpusach. Pojawia się jedynie raz w NKJP (w podkorpusie zrównoważonym). Przeczytać tam możemy następujące zdanie: „Był silnym i prostym mężczyzną”. Połączenie *prosta kobieta* natomiast pojawia się w korpusach aż 80 razy. Ta dysproporcja wskazuje, że z dużo większą łatwością użytkownicy polszczyzny łączą przymiotnik *prosty* z leksemem *kobieta* niż z leksemem *mężczyzna*. Być może przyczyną jest to, że PROSTEGO MĘŻCZYZNĘ nazwiemy często *prostym człowiekiem*. Słowo to, choć oznaczać ma *homo sapiens*, tylko w pewnych kontekstach obejmuje obie płcie. W polszczyźnie, szczególnie potocznej, *człowiek* funkcjonuje raczej jako synonim *mężczyzny* (zob. Karwatowska i Szpyra-Kozłowska, 2005; Łaziński, 2006; Pycia, 2007). Co więcej – eksperymenty przeprowadzone w szkołach przez Małgorzatę Karwatowską i Jolantę Szpyrę-Kozłowską udowodniły, że znaczna większość badanych, gdy słyszy o *człowieku*, wyobraża sobie właśnie *mężczyznę*. Marek Łaziński (2006, s. 217–218) wyjaśnia, że użycie rzeczownika *człowiek* w odniesieniu do kobiety możliwe jest głównie wtedy, gdy opisujemy cechy psychiczne (np. „Anna Dymna jest człowiekiem pełnym ciepła, serdeczności i niespożytej energii”), ale niezgrabna stylistycznie będzie taka konstrukcja opisująca cechy fizyczne (np. „Marysia jest wysokim człowiekiem”). Wydaje się, że prostota jest cechą psychiczną, mimo to zdanie „Kaśka jest prostym człowiekiem” brzmi mniej naturalnie niż zdanie „Michał jest prostym człowiekiem”.

Stąd oprócz połączenia *prosta kobieta* w ramach przyglądania się konceptowi PROSTEJ KOBIETY przeanalizowałyśmy dodatkowo *prostą dziewczynę*, *prostą kobiecinę* oraz *prostą babę*, a w ramach PROSTEGO MĘŻCZYZNY – *prostego chłopaka*, *prostego faceta* oraz *prostego chłopca*. Wszystkie te połączenia wyrazowe stosuje się do nazwania odpowiednio kobiety i mężczyzny, natomiast są one w inny sposób nacechowane lub sprofilowane pod kątem wieku tych osób. Liczebność poszczególnych połączeń w korpusach prezentujemy w tabeli 5.

Tabela 5

Porównanie liczebności połączeń PROSTA KOBIETA i PROSTY MĘŻCZYŻNA (i podobnych) w Narodowym Korpusie Języka Polskiego i Korpusie Współczesnego Języka Polskiego

Korpus	PROSTA KOBIETA				PROSTY MĘŻCZYŻNA			
	<i>prosta kobieta</i>	<i>prosta dziewczyna</i>	<i>prosta kobiecina</i>	<i>prosta baba</i>	<i>prosty mężczyzna</i>	<i>prosty chłopak</i>	<i>prosty facet</i>	<i>prosty chłop</i>
NKJP	53	33	5	7	1	36	1	60
KWJP	27	24	2	8	–	23	5	18
Razem	80	57	7	15	1	59	6	78

Adnotacja. KWJP – Marciniak i in., 2023; NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego, b.d.

Najliczniej reprezentowanym połączeniem jest *prosta kobieta*, a w przypadku konceptu PROSTEGO MĘŻCZYŻNY – *prosty chłop*. Podobną liczbę rekordów uzyskaliśmy w wyniku wyszukiwania *prostego chłopaka* i *prostej dziewczyny*. Mniej znaczne pod względem frekwencji okazały się połączenia: *prosta kobiecina* i *prosta baba* oraz *prosty facet* i – występujący jednorazowo – *prosty mężczyzna*.

Analiza danych tekstowych wyglądała podobnie jak analiza danych ankietowych. Konteksty podzieliłyśmy na grupy tematyczne, które pozwoliły nam wyróżnić najsilniej reprezentowane sądy na temat PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYŻNY.

PROSTA KOBIETA w świetle danych tekstowych

W tabeli 6 prezentujemy te cechy PROSTEJ KOBIETY, na które naprowadziło nas najwięcej przeanalizowanych kontekstów.

Tabela 6

PROSTA KOBIETA w świetle danych tekstowych

Lp.	Najistotniejsze cechy	Udział procentowy
1.	związana z prowincją	15,72
2.	zdolności intelektualne	15,09
3.	niski status społeczny	13,84
4.	braki w wykształceniu	11,95
5.	religijność	10,06
6.	cechy charakteru związane z przeciętnością	9,43
7.	cechy związane z siłą charakteru i ze zdecydowaniem	8,18
8.	cechy związane z rodzinnością	6,29
9.	praca fizyczna	5,66
10.	cechy związane z wysoką moralnością	5,03

Adnotacja. Źródło: Marciniak i in., 2023; Narodowy Korpus Języka Polskiego, b.d.

Związana z prowincją. Wedle danych korpusowych PROSTA KOBIETA związana jest z prowincją – wskazuje na to ponad 15% wszystkich użyć analizowanych przez nas połączeń. Najczęściej wspominano o wiejskim pochodzeniu lub zamieszkanu na wsi¹².

Zdolności intelektualne. Nieco mniej kontekstów wskazuje na ograniczenie intelektualne PROSTEJ KOBIETY. Składa się na to nieskomplikowane myślenie i niechęć do pogłębionej refleksji, głupota, a także brak błyskotliwości. Z drugiej strony jednak – prosta kobieta „wie”; nie jest to wiedza z mądrych ksiąg, a tzw. chłopski rozum. Swoje rozumienie świata opiera na doświadczeniu życiowym czy ludowym dziedzictwie, ale też na intuicji. Aspekt intuicji jest tu niezwykle istotny, gdyż wiąże się z – nazwijmy to – wiedzą pochodzącą z głębi człowieka, pojawiającą się w sposób cudowny, niepodlegający logicznemu wyjaśnieniu. PROSTA KOBIETA obdarzona jest mistycznymi zdolnościami – potrafi przewidywać przyszłość, leczyć czy czarować¹³. Te wszystkie cechy mogą być podstawą do wyobrażenia PROSTEJ KOBIETY jako wiedźmy, szeptuchy, która nawet jeśli nie odebrała odpowiedniego wykształcenia, jest archetypem mądrości i dostrzega rzeczy niewidzialne dla innych.

Niski status społeczny. Przez niski status społeczny rozumiemy zarówno status finansowy, jak i klasowy, związany z prestiżem społecznym. PROSTA KOBIETA pochodzi z ludu – na przykład z biednej, górniczej czy rolniczej rodziny, nie jest majątna. Ma nieznaczącą pozycję społeczną – bywa przedmiotem lekceważących komentarzy i przedstawiana w opozycji do bogatych i błyskotliwych arystokratek.

Braki w wykształceniu. O słabym wykształceniu PROSTEJ KOBIETY dowiadujemy się z prawie 12% wyników. Większość wskazuje, że jest ona po prostu niewykształcona, niektórzy zaś precyzują, że chodzi o niepełne wykształcenie lub nieukończenie studiów czy nieopanowanie takich umiejętności jak czytanie, sprawne pisanie¹⁴ czy odczytywanie godziny na zegarku ze wskazówkami.

Religijność. Ze światem wewnętrznym i z mistycznymi doświadczeniami łączy się też religijność, objawiająca się np. żarliwą modlitwą, wychowywaniem dzieci w wierze katolickiej, ale także oburzeniem, gdy ktoś bezcześci świętość. PROSTA KOBIETA ma czyste serce i predyspozycje do zostania świętą, choć realizuje się to inaczej u *baby*, a inaczej u *dziewczyny*. *Prosta baba* jest figurą, którą przeciwstawia się filozofom i teologom¹⁵, *prosta*

¹² Warto przytoczyć fragment z KWJP: „Poza tym, powiedzmy sobie szczerze, moja to była prosta kobieta. Urodziła się pod Kielcami, gdzie psy dupami szczekają”. Znalazłyśmy również fragmenty dotyczące warunków naturalnych towarzyszących domowi rodzinnemu, takich jak góry czy las.

¹³ W KWJP można znaleźć m.in. taki kontekst: „Dzięki tym częstym wizytom w kościele okazało się, że ta prosta kobieta ma wyjątkowy dar w dłoniach [...]”.

¹⁴ Egzemplifikacją tej cechy stała się św. Faustyna Kowalska i pisany przez nią notatnik: „To, co najważniejsze o Faustynie, wiemy z jej Dzienniczka, który ta prosta dziewczyna spisywała, borykając się z elementarnymi problemami stylu i ortografii [...]” (NKJP).

¹⁵ Czytamy: „Może teolog, mimo napisania wielu książek i artykułów na temat wiary, jest dalej od Boga niż osoba z różańcem w ręku? Może nigdy nie będzie tak blisko Niego jak »prosta baba«?” (KWJP).

dziewczyzna jest zaś określeniem wykorzystywanym do opisu świętych Kościoła katolickiego, np. Faustyny Kowalskiej i Łucji Santos¹⁶. Ideałem *prostej dziewczyny* jest sama Matka Boska¹⁷. Istotnym elementem duchowości PROSTEJ KOBIETY jest mistycyzm, który z kolei wiązać można z opisywanym wcześniej „wiedźmowym” aspektem osobowości. Taka kobieta potrafi bezpośrednio łączyć się ze światem boskim, jest swego rodzaju medium w komunikacji Bóg–ludzkość.

Cechy charakteru związane z przeciętnością. Osobowość PROSTEJ KOBIETY w największej części opisywana jest przez pryzmat cech związanych z przeciętnością. Przeciętność polega przede wszystkim na byciu takim jak inni ludzie czy inne kobiety. W parze ze zwykłością idzie też naturalność – PROSTA KOBIETA nikogo nie udaje. Cechuje ją także cichość, rozumiana dosłownie jako milczenie i nieco mniej dosłownie – jako skromność.

Cechy związane z siłą charakteru i ze zdecydowaniem. Ponad 8% rekordów opisuje PROSTĄ KOBIETĘ jako osobę zdecydowaną i o silnym charakterze. Jest ona stanowcza, surowa, harda i energiczna, dzięki czemu ma silną pozycję w domu czy relacji¹⁸. PROSTA KOBIETA jest też rozsądna i twardo stąpa po ziemi, co można powiązać z opisywaną wcześniej mądrością życiową czy tzw. chłopskim rozumem.

Cechy związane z rodzinnością i ze sposobem wyrażania uczuć. Ważną częścią osobowości PROSTEJ KOBIETY są cechy związane z relacyjnością. Charakteryzuje się taką kobietę jako osobę rodzinną, serdeczną, otwartą, ceniącą spokój i stabilizację. W życiu PROSTEJ KOBIETY istotna jest rola matki; rola ta może realizować się biologicznie, ale też emocjonalnie – poprzez opiekę nad kims¹⁹. Z macierzyństwem łączy się zdolność do poświęceń dla drugiego człowieka.

Praca fizyczna. Domeną PROSTEJ KOBIETY jest praca fizyczna, na którą składają się przede wszystkim obowiązki związane z utrzymaniem domu i gospodarstwa. PROSTA KOBIETA sprząta, gotuje, jest gospodynią, służącą czy pracuje w gospodarstwie. Wykonywanie pracy jest nie kwestią wyboru, ale obowiązkiem, od którego nie zwalnia nawet niedyspozycja fizyczna.

Cechy związane z wysoką moralnością. Rzadko występującą, ale zauważalną tendencją jest postrzeżenie PROSTEJ KOBIETY jako osoby o wysokiej moralności. PROSTA KOBIETA jest

¹⁶ O Faustynie Kowalskiej zob. przypis 14; o mistyczce fatimskiej tutaj: „Łucja Santos przeżyła ich o 85 lat. Została karmelitanką bosą i aż do ostatniej niedzieli żyła w klasztorze w Coimbrze. Największą tajemnicą pozostanie to, dlaczego Bóg wybrał tę prostą dziewczynę do przekazania ludziom wieści strasznych, szokujących i bolesnych” (NKJP).

¹⁷ Na przykład: „Maryja – skromna i prosta dziewczyna izraelska, stała się najważniejszą kobietą na świecie. [...] Maryja stała się wzorem kobiecości i macierzyństwa” (NKJP).

¹⁸ W tym przypadku za przykład w tekście służy m.in. Danuta Wałęsa: „Jego żona to prosta kobieta, taka, jakich sporo widywałem w Ursusie [...]. Wałęsowa stanowcza i nie wygląda na to, aby Lechu był tu niekwestionowanym władcą” (NKJP).

¹⁹ Możemy przeczytać: „Jak dla każdej prostej kobiety, brak własnych dzieci był dla niej cichą tragedią” (NKJP).

Dominika Kieszowska, Paulina Wiśniewska

uczciwa, dobra, poczciwa, ale też ma poczucie własnej godności²⁰. Dobro często wiąże się zaś ze wspomnianym wcześniej oddaniem drugiemu człowiekowi.

PROSTY MĘŻCZYNA w świetle danych tekstowych

Tabela 7 przedstawia cechy PROSTEGO MĘŻCZYNY, których dotyczyła największa liczba przeanalizowanych kontekstów.

Tabela 7

PROSTY MĘŻCZYNA w świetle danych tekstowych

Lp.	Najistotniejsze cechy	Udział procentowy
1.	związany z wiejskością	21,53
2.	szlachetne cechy charakteru	20,14
3.	braki w wykształceniu	20,14
4.	zdolności intelektualne	20,14
5.	niski status społeczny	15,28
6.	skłonność do agresywnych zachowań i przestępczego życia	13,19
7.	pragmatyzm, realizm, powściągliwość	9,03
8.	brak kultury osobistej	6,94

Adnotacja. Źródło: Marciniak i in., 2023; Narodowy Korpus Języka Polskiego, b.d.

Związany z wiejskością. Analiza fragmentów, w których autorzy wspominają o PROSTYM MĘŻCZYŃNIE, pokazała, że najistotniejszą frekwencyjnie cechą jest jego powiązanie z wiejskością i bliskością natury. Dotyczy tego aż 21,53% kontekstów. PROSTY MĘŻCZYNA pochodzi ze wsi lub mieszka na wsi, ewentualnie pochodzi z gór²¹. Praca i zainteresowania PROSTEGO MĘŻCZYNY są więc także związane z naturą i życiem na wsi²².

Szlachetne cechy charakteru. Istotne wydaje się posiadanie przez PROSTEGO MĘŻCZYŃNĘ takiej cechy charakteru jak szlachetność. PROSTY MĘŻCZYNA to człowiek dobry i przyjaźnie nastawiony do ludzi²³. Na podstawie analizy tekstów można mówić o takich jego cechach

²⁰ Czasami prosta kobieta oceniana jest lepiej niż przedstawiciele elity: „Więcej godności i dumy potrafiła zachować prosta dziewczyna z gminu niż przyszły »profesor« i »pisarz«, podkreślali recenzenci” (NKJP).

²¹ Autor jednego z fragmentów podkreśla, że pozwala to prostemu mężczyźnie uniknąć zepsucia, którego źródłem jest życie w mieście: „Byli to więc prości chłopi, zdrowi na ciele i duchu, niezepsuci przez życie miejskie” (NKJP).

²² Najczęściej prosty mężczyzna jest rolnikiem, ale pojawiały się też konteksty z informacją o byciu gajowym czy znachorem, o łowieniu ryb, uprawianiu drzew lub prowadzeniu winnicy.

²³ Na przykład: „Skworców to prosty chłopak ze wsi, ale o wielkim sercu. Nikomu nie potrafi odmówić pomocy...” (NKJP).

jak: prostolinijność (ta cecha pojawia się jedynie u *prostego chłopca*), dobroć, odwaga, nawet rycerskość, serdeczność i sympatyczność czy poczciwość. Prostota u mężczyzny wiązana jest z wysoką moralnością²⁴. PROSTY MĘŻCZYŻNA nikogo nie udaje – jest naturalny i autentyczny, szczerzy, otwarty oraz ma poczucie humoru. Jest to poczytywane za jego zaletę²⁵.

Braki w wykształceniu. Brak wykształcenia lub słabe wykształcenie to kolejna cecha, z którą należy wiązać PROSTEGO MĘŻCZYŻNĘ. Jest on niewykształcony, ukończył tylko podstawówkę, ma niepełne wykształcenie lub brak kierunkowego wykształcenia; został nazwany nawet analfabetą. Poza tym pojawiają się też cechy, które mogą być następstwem braku formalnego wykształcenia, np. ograniczony zasób słownictwa, nieznajomość języków obcych lub nieumiejętność liczenia.

Zdolności intelektualne. PROSTY MĘŻCZYŻNA oceniany jest często pod kątem jego zdolności intelektualnych. Wskazywane cechy mogą, lecz nie muszą iść w parze z poziomem wykształcenia. Z jednej strony PROSTY MĘŻCZYŻNA jest widziany jako osoba niezbyt inteligentna – np. nie rozumie skomplikowanych spraw lub rozumie wszystko dosłownie; skutkiem braku samodzielności w myśleniu bywa przyjmowana przez niego bierna postawa. Z drugiej strony jednak cechuje się bystrością umysłu. Jest samoukiem, szybko się uczy, zna się na rzeczy²⁶.

Niski status społeczny. W analizowanych tekstach pojawiają się też wzmianki o niskim statusie społecznym PROSTEGO MĘŻCZYŻNY. Jest on u dołu hierarchii społecznej, pochodzi z ludu lub z rodziny robotniczej. Ze względu na swoje pochodzenie nie pasuje do inteligencji²⁷. Jego status społeczny można powiązać też z faktem, że jest wykorzystywany jako siła robocza lub nawet „mięso armatnie”.

Słonność do agresywnych zachowań i wyboru przestępczego życia. Zauważyliśmy też pewne powiązanie PROSTEGO MĘŻCZYŻNY z agresywnymi zachowaniami, przemocą i nielegalną (czasem wręcz kryminalną) działalnością. PROSTY MĘŻCZYŻNA – zwłaszcza w młodym wieku – podejmuje pracę związaną z przestępczością. Bohater jednego z tekstów był płatnym mordercą, inny cinkciarzem, jeszcze inni zajmowali się przemytem, rozbojami czy włamaniami. PROSTY MĘŻCZYŻNA interesuje się szybkimi samochodami, bronią, chodzi na strzelnicę lub jest bokserem. Bywa impulsywny, a nawet agresywny, pamiętliwy, zazdrosny czy władczy.

²⁴ W jednym z tekstów: „[a]utor wyraźnie podkreśla tu zdecydowaną wyższość moralną prostych chłopaków z Łyczakowa nad ukraińskim wojskiem” (KWJP).

²⁵ „Lubię go za to, że jest, jaki jest, i nie udaje nikogo ponadto” (NKJP).

²⁶ Jeden z bohaterów analizowanego tekstu „nie wygląda ani nie sprawia wrażenia absolwenta Harvardu, ale to naprawdę łebski, mądry gość” (KWJP).

²⁷ Warto tu przywołać przykład z KWJP dotyczący Roberta Biedronia: „Robert Biedroń jest wobec tego zupełnie bezradny, mógłby reprezentować ruch LGBT+, ale jakoś nie może, pewnie dlatego, że to jest prosty chłopak z wielodzietnej rodziny z ulicy Kolejowej w Krośnie, za prosty na te nasze warszawskie i krakowskie inteligencje”.

Pragmatyzm i realizm. PROSTY MĘŻCZYŻNA nie jest osobą bujającą w obłokach²⁸. Twardo stąpa po ziemi, nie potrzebuje wygód, wie dzie stabilne życie i cechuje się rozsądkiem, bezpośredniością i zarazem powściągliwością w wyrażaniu uczuć. Ma tradycjonalistyczne poglądy i wykazuje sceptycyzm, jeśli chodzi o nowe zdobycze techniki²⁹.

Brak obycia towarzyskiego lub kultury osobistej. Ostatnia obserwacja wynikająca z analizy danych korpusowych związana jest z kulturą osobistą, a raczej z jej brakiem. PROSTEMU MĘŻCZYŻNIE brakuje obycia towarzyskiego i nie zna on (lub nie chce przestrzegać) zasad kultury osobistej. Nie potrafi występować publicznie, jest zaniedbany i nie rozumie sztuki. Podczas analizy danych tekstowych związanych z użyciem konceptu PROSTY MĘŻCZYŻNA trzy razy natknęliśmy się na wzmiankę o Andrzeju Lepperze³⁰. Autorzy tych fragmentów, by opisać polityka, posłużyli się wyrażeniem *prosty chłop*.

Podsumowanie

Badania pokazały, że PROSTA KOBIETA i PROSTY MĘŻCZYŻNA mają z sobą wiele wspólnego. Najmocniej łączy ich wiejskość, która wiąże się z miejscem zamieszkania czy pochodzenia, ale też z pracą. Zajęcia PROSTEGO MĘŻCZYŻNY koncentrują się wokół zasobów środowiska naturalnego, np. lasu, ziemi czy jeziora. PROSTA KOBIETA zaś – choć bardziej związana z domem – uczestniczy w pracach gospodarskich, a także zna się na ziołach. Prowincjonalność zdaje się wpływać na status klasowy. PROSTA KOBIETA i PROSTY MĘŻCZYŻNA znajdują się nisko w hierarchii społecznej, nie są szanowani, brakuje im obycia towarzyskiego. Nie należą do osób bogatych, pochodzą z biednych, robotniczych czy rolniczych rodzin. Zdarza się jednak, że mimo to odnoszą sukcesy na płaszczyźnie finansowej i zawodowej. Szczególnie widoczne jest to w życiorysie PROSTEGO CHŁOPAKA, który w korpusach jawi się jako *self-made man* – człowiek, który mimo niewielkich zasobów dokonał czegoś imponującego, jak Elvis Presley³¹. Niskie wykształcenie również jest cechą wspólną PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYŻNY; chodzi nie tylko o luki w edukacji, lecz także o niezajomość języków obcych, ograniczony zasób słownictwa czy kłopoty z liczeniem.

Domeną PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYŻNY jest pragmatyzm. Przejawia się on w umiejętnościach, podejściu do życia czy nawet w ubiorze. Formalne wykształcenie jest

²⁸ Czytamy np.: „niby prosty chłop, a o ileż bardziej przytomny od kolejnego pacjenta, inżyniera budowlanka” (NKJP).

²⁹ Autor artykułu prasowego w odniesieniu do Jarosława Kaczyńskiego zauważył: „Wszyscy dobrze znamy jego charakterystyczną dla prostego chłopa nieufność wobec technologicznych nowinek, takich jak Internet czy karta kredytowa” (NKJP).

³⁰ „Lepper to zwykły, prosty chłop ze wszystkimi strasznymi wadami, które wyłaziły, gdziekolwiek by się znalazł” (NKJP); „facet jest OK. prosty chłop, ale uczy się i za to raczej powinno się go cenić, a nie wyśmiewać” (NKJP); „Andrzej Lepper wybijał się z garstki prostych chłopów, bo zanim zjechał do Zielnowa, był kierownikiem PGR i działaczem ZSMP. Potrafił przemówić, walnąć pięścią w stół, a kiedy trzeba, dać w pysk, z czego słynął już w młodości – krótko trenował boks” (KWJP).

³¹ W korpusie czytamy, że „ten prosty chłopak bez muzycznego wykształcenia stał się ikoną amerykańskiej kultury” (NKJP).

zastępowane posiadaniem tzw. chłopskiego rozumu, doświadczeniem życiowym, sprytem czy mądrością ludową. Bohaterowie naszego materiału badawczego twardo stąpają po ziemi, są rozsądni, zaradni i przyziemni. Nie „filozofują”, znajdują proste rozwiązania trudnych spraw, oceniają świat zero-jedynkowo. Ubiór PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYZNY musi być funkcjonalny, tzn. odpowiedni do pracy. PROSTA KOBIETA wiąże na głowie chustę, żeby włosy nie przeszkadzały w domowej krzątaniu, wizerunek PROSTEGO MĘŻCZYZNY jest zaś hybrydą amerykańskiego farmera, który nosi słomkowy kapelusz i flanelową koszulę, i polskiego rolnika, który kojarzy się z brudnymi gumiakami. Trudno dziwić się temu pragmatyzmowi w ubiorze – życie PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYZNY upływa pod znakiem ciężkiej pracy fizycznej. Oboje są uznawani za osoby pracowite, często wręcz wykorzystywane w tym obszarze.

PROSTA KOBIETA i PROSTY MĘŻCZYŻNA na ogół postępują moralnie. Oboje kojarzą się z dobrocią, uczciwością, ale też naturalnością i autentycznością. Tendencja do tworzenia takiego obrazu zauważalnie częściej łączona jest jednak z mężczyzną – w ankiecie co dziesiąty respondent określał PROSTEGO MĘŻCZYŻNĘ jako szczerego. Ze szczerością związany jest też styl komunikacji – klarowność i jasność, ale też bezpośredniość, mężczyźni przypisywano prawie cztery razy częściej niż kobiecie. Jeśli chodzi o światopogląd, oboje są konserwatywni i wysoko cenią tradycję. PROSTA KOBIETA dodatkowo jest też religijna, a jej czas wolny wypełniają gorliwe modlitwy. Szczególnie bliski, wręcz osobisty kontakt z Bogiem ma PROSTA DZIEWCZYNA, która w korpusach jawi się jako postać święta.

Różnice w postrzeganiu PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYŻNY opierają się głównie na stereotypach płciowych. Dobrym tego przykładem jest powiązanie kobiety i mężczyzny z konkretnymi przestrzeniami. Ona jest w domu – tam sprząta, gotuje, służy komuś – ewentualnie pracuje na roli. On zarabia poza domem – na polu, w warsztacie – lub walczy na wojnie. PROSTA KOBIETA jest związana z domem nie tylko na poziomie fizycznym, ale też emocjonalnym. Jej życie skupione jest wokół relacji i dbania o innych, w szczególności o męża i dzieci. Mężczyzna jawi się zaś albo jako kochanek, albo jako kumpel – zupełnie pominięty jest aspekt ojcostwa.

Dane systemowe dobitnie pokazują, że kobieta jest postrzegana mniej podmiotowo niż mężczyzna. Ona jest pasywna, on – sprawczy. Ona często przedstawiana jest jako ofiara, można ją potrącić, uderzyć, zaatakować czy zgwałcić, w mniej drastycznym wariacie – zatrudnić. On z kolei jest postawny, silny, prowadzi samochód, mężczyznę co najwyżej można zaczepić. Współgra z tym wizerunek PROSTEGO MĘŻCZYŻNY utrwalony w korpusach. Tam PROSTY MĘŻCZYŻNA rysuje się jako reagujący impulsywnie i skłonny do agresywnych zachowań czy prowadzący życie przestępcze. Być może przyczyną takiego stanu rzeczy jest uzależnienie takiego mężczyzny, np. od alkoholu. Zarówno dane systemowe, jak i ankietowe pokazują, że PROSTEMU MĘŻCZYŻNIĘ towarzyszą używki. Kilko respondentów wskazało, że PROSTA KOBIETA również się odurza, zachowanie to jednak łączono z mężczyzną kilka razy częściej.

Warto zaznaczyć, że sposób postrzegania płci, który ujawnił się w naszym badaniu, silnie osadzony jest w stereotypach płciowych. Temat tych stereotypów opisały wyczerpująco

Karwatowska i Szypra-Kozłowska (2005)³². Badaczki wskazały, że polszczyzna oferuje nierówny zakres nazw męskich i żeńskich w odniesieniu do konkretnych problemów. Mężczyźni częściej opisywani są przez pryzmat nadużywania alkoholu (a męska abstynencja wartościowana jest negatywnie), awanturnictwa czy konfliktów z prawem. Użytkownicy polszczyzny gorzej oceniają brak zaradności u mężczyzn niż u kobiet, a także – jak przewidywały autorki – ostrzej komentują ograniczenie intelektualne (s. 125–137). Nierząd w polszczyźnie natomiast jednoznacznie kojarzony jest z kobietami, a wiele określeń pejoratywnych, odnoszonych do obu płci, w przypadku kobiet ma znaczenie erotyczne (co stanowi przykład asymetrii semantycznej) (s. 85–86). Język polski obfituje również w leksykę dotyczącą kobiecego wyglądu – piękna lub brzydoty, a także poszczególnych części ciała. Wyniki naszych badań są spójne z ustaleniami badaczek. W szczególności stereotypy dotyczące mężczyzn, takie jak skłonność do alkoholizmu czy konfliktów z prawem, znalazły swoje odzwierciedlenie zarówno w odpowiedziach ankietowanych, jak i tekstach.

Ciekawą obserwacją, którą zanotowaliśmy, jest tendencja do postrzegania PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYZNY przez pryzmat tandety i pozerstwa. Taki aspekt ujawnia się tylko w badaniu ankietowym, którego zaletą jest uchwycenie języka w możliwie najnowszej odświeżeniu. Respondenci widzą PROSTĄ KOBIETĘ jako amatorkę błyskotek, sztucznych paznokci, legginsów i kozaków na obcasie. PROSTY MĘŻCZYŻNA swoim wyglądem natomiast manifestuje zasobny portfel (aż 10% respondentów właśnie z tym atrybutem kojarzy PROSTEGO MĘŻCZYŻNĘ). Nosi złoty łańcuch (tzw. kietę), zegarek, przy sobie ma grzebień i intensywnie pachnie perfumami. Opisane tu sylwetki korespondują ze stereotypami internetowymi. PROSTA KOBIETA to Karyna – osoba o niezbyt wysokim poziomie kultury i inteligencji, nosząca mocny makijaż, krzykliwy manikiur, sportową odzież i wyraziste, złote dodatki. PROSTY MĘŻCZYŻNA to cwaniaczek, „wiejski Alvaro” (*Miejski słownik slangu i mowy potocznej*, b.d.), czasem nazywany też „dresiarzem premium”. To mężczyzna, który nie jest zamożny, ale chce wyglądać i zachowywać się jak ktoś bogaty. Wymieniony przez jednego z ankietowanych zapach „Dior Sauvage” wydaje się nieprzypadkowym skojarzeniem. Na TikToku właśnie ten typ perfum łączony jest z „młodym kurwiarzem [!]” – przesadnie pewnym siebie chłopakiem, postrzegającym siebie jako mistrza uwodzenia. Na taki sposób konceptualizacji PROSTEGO MĘŻCZYŻNY i PROSTEJ KOBIETY wpływ mógł mieć wiek ankietowanych. W największej części były to osoby w wieku do 35 lat (przedziały 18–25 i 25–35), a więc stosunkowo młode, prawdopodobnie aktywne na różnych portalach społecznościowych.

Opisane obrazy PROSTEJ KOBIETY i PROSTEGO MĘŻCZYŻNY nie są do końca spójne i mają w sobie wiele sprzeczności. W przypadku mężczyzny dochodzi do zderzenia figury poczciwego człowieka i cwaniaczka. Ten pierwszy to człowiek szlachetny, autentyczny, żyje i pracuje blisko natury, jest ubrany praktycznie i wygodnie. Drugi – zbyt pewny siebie, udaje kogoś, kim nie jest, bywa władczy i agresywny. Próbuje poprawić swój status społeczny powierzchowną, tandetną elegancją. To krętacz prowadzący nie do końca legalne interesy lub po prostu przestępca. Podobnie sprzeczne są obrazy skromnej i dobrodusznej wiejskiej dziewczyny oraz młodej kobiety skupionej przesadnie na swoim wyglądzie, spędzającej czas na płytkiej rozrywce. Różnice wynikają z profilowania pojęcia PROSTOTA,

³² Podczas przygotowania tekstu korzystałyśmy również z monografii Artura Rejtera (2013) pt. *Płeć – język – kultura*.

które w odniesieniu do człowieka konceptualizujemy na dwa odrębne sposoby, raz łączymy prostotę z prawością, bliskością natury i nieskazitelnością, innym razem – z prostactwem, brakiem gustu i grubiaństwem. To, który z profili PROSTOTY ujawni się w danym kontekście, zależy w dużej mierze od podmiotu profilującego – jego punktu widzenia i perspektywy (Bartmiński, 1999). Można to było zaobserwować szczególnie w badaniu ankietowym, na podstawie którego wyłoniłyśmy najbardziej kontrastujące z sobą obrazy. Ta rozbieżność w profilowaniu badanego pojęcia nie jest nowym zjawiskiem – przejawia się na gruncie językowym w znaczeniach wyrazu *prostota*, którą wysoko wartościowano choćby w kontekście chrześcijańskim (np. „prostota serca”), ale w pewnym momencie rozwoju polszczyzny stosowano także jako określenie stanu chłopskiego – wiążanego z brakiem wykształcenia i obycia (zob. Raszewska-Żurek, 2013).

Literatura

- Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego*. Wydawnictwo Naukowe PWN (ESJP).
- Bartmiński, J. (1999). Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata. W: J. Bartmiński (red.), *Językowy obraz świata* (s. 103–120). Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, J. (2002). Lubelska etnolingwistyka. *Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki*, 11 (1–2), 29–42.
- Bartmiński, J. (2009). *Językowe podstawy obrazu świata*. Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, J. (2013). Rola etymologii w rekonstrukcji językowego obrazu świata. *LingVaria*, 8 (16), 233–245. <https://doi.org/10.12797/LV.08.2013.16.15>.
- Bartmiński, J. (2014). Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata. W: I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska i J. Szadura (red.), *Wartości w językowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*. T. 3: *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć* (s. 279–308). Wydawnictwo UMCS.
- Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wydawnictwo Literackie (SEJPBor).
- Brückner, A. (1927). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Krakowska Spółka Wydawnicza (SEJPBr).
- Chlebda, W. (2016). W stronę optymalizacji słownikowego objaśniania znaczeń. *Stylistyka*, 25, 39–47. <https://doi.org/10.25167/Stylistyka.25.2016.20>.
- Długosz-Kurczabowa, K. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wydawnictwo Naukowe PWN (SEJPDług).
- Długosz-Kurczabowa, K. (2008). *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*. Wydawnictwo Naukowe PWN (WSEHJP).
- Doroszewski, W. (1958–1969). *Słownik języka polskiego*. <https://doroszewski.pwn.pl> (SJPDor).
- Dubisz, S. (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Karwatowska, M., Szpyra-Kozłowska, J. (2005). *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*. Wydawnictwo UMCS.
- Łaziński, M. (2006). *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Łaziński, M. (2016). *Kobieta. Fragment poświęcony słowom października 2016*. Słownik Języka Polskiego PWN. <https://sjp.pwn.pl/ciekawostki/haslo/kobieta;5757019.html>.

- Łozowski, P. (2011). Tradycja jako panchronia, czyli w poszukiwaniu ciągłości kultury. W: J. Adamowski i M. Wójcicka (red.), *Tradycja dla współczesności. Ciągłość i zmiana. Tradycja w kontekstach kulturowych* (s. 113–123). Wydawnictwo UMCS.
- Łozowski, P. (2018). Panchronia, czyli język jako symbol doświadczenia. W: P. Stalmaszczyk (red.), *Metodologie językoznawstwa. Od diachronii do panchronii* (s. 165–177). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Malmor, I. (2009). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wydawnictwo Szkolne PWN.
- Mańczak, W. (2017). *Polski słownik etymologiczny*. Polska Akademia Umiejętności (PSE).
- Marciniak, M., Kieraś, W., Bojałkowska, K., Borkowski, P., Borys, M., Eźlakowski, W., Guz, W., Kobyliński, Ł., Komosińska, D., Krasnowska-Kieraś, K., Łaziński, M., Miernecka, M., Nitoń, B., Ogrodniczuk, M., Rudolf, M., Tomaszewska, A., Woliński, M., Wołoszyn, J., Wójtowicz, B., Wróblewska, A., Zawadzka-Palucka, N. (2023). *Korpus Współczesnego Języka Polskiego*. Instytut Podstaw Informatyki PAN. <https://kwjp.pl> (KWJP).
- Mayenowa, M.R. (1966–1994). *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Ossolineum (SPXVI).
- Miejski słownik slangu i mowy potocznej*. (b.d.). Pobrane 30.12.2025 z <https://www.miejski.pl/>.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego. (b.d.). Pobrano 15.09.2025 z <https://nkjp.pl> (NKJP).
- Niebrzegowska-Bartmińska, S. (2013). Projekt badawczy (ETNO)EUROJOS a program etnolingwistyki kognitywnej. *Etnolingwistyka*, 25, 267–281. <http://dx.doi.org/10.17951/et.2013.25.267>.
- Niebrzegowska-Bartmińska, S. (2020). *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*. Wydawnictwo UMCS.
- Pycia, P. (2007). *Płeć w języku. Na materiale współczesnego języka chorwackiego i polskiego*. [Praca doktorska, Uniwersytet Śląski]. https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/5069/1/Pycia_Plec_w_jezyku_na_materiale_wspolczesnego_jezyka.pdf.
- Raszewska-Żurek, B. (2013). Insza prostota szczerą, cnotliwą, przystojną; insza prostota co ją głupstwem zowią. O rozwoju jednego ze znaczeń prostoty. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 48, 21–41. <https://doi.org/10.11649/sfps.2013.002>.
- Rejter, A. (2013). *Płeć – język – kultura*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Sławski, F. (1965). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.
- Żmigrodzki, P. (red.). (b.d.). *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Pobrane 30.12.2025 z <https://wsjp.pl/> (WSJP).